СТАНОВИЩЕ

на проф. д-р Румен Живков Бояджиев, СУ „Св. Климент Охридски“ - ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“ (Зап. РД-38-146/11.03.2025 г.)
относно научните приноси на дисертационния труд на гл. ас. д-р Светозар Симеонов Ангелов на тема:
„*КЮСТЕНДИЛ КАТО ДУХОВЕН ХРИСТИЯНСКИ ЦЕНТЪР ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ. МИТРОПОЛИТСКИЯТ ХРАМ „УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО“*
(както и други негови свързани публикации) във връзка с конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ за нуждите на ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“ при СУ - в професионално направление 2.2. *История и археология: История и култура на Балканите XV - XVII в.* (ДВ бр. 5/ 17.01.2025 г.)

На вниманието на членовете на уважаемото Научно жури бяха предоставени както дисертационният труд „*Кюстендил като духовен християнски център през вековете. Митрополитският храм „Успение Богородично*“ (ISBN 978-619-93223-1-4 pdf), така и подбор от статии, близки до темата на конкурса.

Монографичен труд :

За оценка пред излъченото жури бе представен завършен труд, отнасящ се тематично до проследяване на историята на един от най-богатите райони със съхранени антични/ късноантични, късносредновековни и възрожденски паметници в Югозападните български земи, а именно Пауталия/ Велбъжд/ Кюстендил. Дисертационният труд е в обем от 198 страници.

Научният текст е организиран в подчертано двуделна структура, съпроводена от увод, заключение, както и кратък научен апарат. Правейки своя обзор, започвам от края, където е приложена *Използвана литература*, както и *извори* (между с. 175 и с. 198). Дялът е структуриран професионално.

Използваната литература е обилна, като ясно се разграничават класически и съвременни изследвания, отнасящи се до: периода на градски разцвет през античния период, смутното време на Късната Античност; дялът на българското средновековие и десетилетия на сръбска доминация до периода на трайно установяване на османска власт в района. Обхванат е и периодът, характерен с пъстрата и донякъде недоизбистрена картина

на социален подем, миграциите на населението, както и ролята на църквата като фактор за организиране на духовния живот и вътрешноцърковни противоборства.

Добросъвестно е боравено с историческите извори (разграничени са по показател *непубликувани - публикувани*), като пълнотата им е показателна. Включени са късноантични и византийски свидетелства, започвайки с Кодекса на Теодосий, преминавайки през описанията на граматика Хиерокъл до Стефан Византийски и Константин Порфирогенет. Авторът е работил с архивни документи, с трудове от времето на Й. Иванов, Т. Бурмов, през В. Бешевлиев и Ас. Василиев, та чак до включването на най-нови изследвания по разглежданите теми (и от настоящата година).

Под „покривното“ обобщение „*Кюстендил - духовен център на християнството*“ се крие същинската историческа част на изследването. Още в увода е поставена основната цел на проучването - „*да се направи синтезиран преглед на историята на град Кюстендил като духовен християнски център през вековете и цялостно изследване на митрополитския храм „Успение Богородично*“ (с. 7). Ясно са набелязани и четири основни задачи, които да бъдат изпълнени в хода на работата. Хронологичната рамка е разширена до един обхват от време между IV в. чак до момента на закриването на Кюстендилската митрополия към края на деветнадесетото столетие. Ясно е изведено логичното уточнение, че в този период от хилядолетие и половина безусловно ще има и някои „бели петна“ в общата политическа, духовна, стопанска, а и демографска картина на разглеждания топос. Изворите за този дълъг период закономерно също са от разнообразно естество.

„*Историческата атмосфера*“, т.е. синтезираната история на днешен Кюстендил е обект на анализ между с. 15 и 72. Това на практика е чисто историческият, начален дял на работата на д-р Ангелов. Първата обособена част е „*Кюстендил през Античността*“ (с. 15 - 29). Тук детайлно е пресъздадена картината на основаването и ранното развитие на топоса, съпроводено с многобройни исторически позовавания. Може би тази част от най-ранната история на града (иначе безспорно от значение) би могла малко да бъде съкратена в някои моменти (примерно при градското самоуправление) за сметка на събития от по-късната местна история. Би могло да се отдели малко повече място на общите процеси, които протичат в Империята през периода на Късната Античност, когато и градската територия

тук е подложена на драматични промени (на с. 22; с препратки по въпроса чак на с. 30-31). На практика именно от константиново време насетне започва и християнската история на града (както е маркирана и в самото заглавие на труда). Авторът сполучливо е пресъздал картината на ранното християнско настъпление и ролята на местния епископат (по епиграфски свидетелства и базиликални градежи) между с. 24 и с. 29. Наред с някои паралели между тукашните храмове и някои италийски образци, навярно би могло да се добави още нещо за връзките между християнска Пауталия и близките центрове по поречието на р. Брегалница (които безусловно са изпитали пауталийско влияние) - по посока на р. Вардар и Стоби в южно направление.

Подобаващо място е отделено на синтезираната картина на *средновековния Велбъжд* (с. 29 - 44), където д-р Ангелов, в качеството си на историк, е предал най-важните моменти на възход или на поражения за града и района. В полза за четивността на текста, би било уместно някои цитати от писмени документи да се поставят под линия (напр. с. 30 - 31; 42). В този дял са застъпени някои факти, свързани с висшето градско духовенство - все във връзка с облика на града не само в политически, а и в духовен смисъл. Няма прекъсване в авторовия разказ за района за периода след 1282 г. - докъм края на XIV в.

Последният „исторически“ дял (с. 44 - 72) е посветен на *Кюстендил и околностите му вече под османска власт* като - т.нар. „Константинова земя“ - впоследствие Кюстендилски санджак. Тук е развита демографската картина на района, допълнена е картата на християнската топография: примерно юрисдикцията по места на Охридската архиепископия, Печката патриаршия, а и Цариградската патриаршия (с. 49 - 50). Отчетена е и динамиката в трансформациите на епархиите - примерно развитието на т.нар. Коласийска архиепископия (XV - XVIII в.) и известните нейни митрополити (с. 53 - 56). В края на частта, отнасяща се до неравномерното развитие на града и околностите му след 1813 г., е засегната както демографската ситуация тук, така и нарастващата роля на Цариградската патриаршия и назряващите процеси на недоволство (с. 65 и сл.). И в тази глава авторът съумява без прекъсване да следва нишката на пресъздаване на местната християнска история, което е предпоставено и в самото заглавие на труда.

Същинската, втора част на книгата, се отнася конкретно до историята на митрополитския храм „*Успение Богородично*“ в града (с. 73 - 172). Тук е боравено с

инструментариума на изкуствознанието, техниките на храмовото строителство, иконографията и писмените податки. Авторът се позовава на разнообразни исторически записи за ранната история на разглеждания храм след 1816/ 1817 г., доколкото има съхранени свидетелства от онзи размирен период (с. 74 и сл.). На следващите страници последователно е предаден самобитният архитектурен план на храма „Успение Богородично“ след реконструкцията му към 1833/ 1837 г. (с. 80 и сл.). Детайлно е разгледана иконостасната преграда и стилът на Царските двери (с. 88 - 90). Не многословно, но стегнато и със сбита информация между с. 73 и с. 91 д-р Ангелов е съставил един изчерпателен „паспорт“ на този значим централен кюстендилски храм.

Изцяло в полето на изкуствознанието се ситуира и частта, посветена на „*икони, иконостас и църковен мебелиар в храма*“ (с. 93 -172). За тези страници меродавно мнение ще дадат специалистите изкуствоведи. В текста последователно са разгледани иконостасът на втория етаж, както и иконите. Тук авторът с вещина се впуска в описание на отделните артефакти на дърворезбата и иконописта: по-конкретно на гръцките иконни образци (с. 98-112), както и тези, дело на Христо Димитров (с. 112-122). В хода на повествованието си авторът насочва внимание по-пространно към сбирката икони от главния църковен иконостас (с. 122 и сл.). Закономерно е отделено място и на детайлно описание на стенописната украса на храма (с. 140 и сл.). В тази втора част на труда, посветена конкретно на историята и устроението на храма „Успение Богородично“, изпъква многогодишният натрупан опит на д-р Ангелов за вещо обследване на ред културни паметници от югозападните български земи.

Макар и „дистанцирана“ по-встрани, „нишата“ на книжовното наследство също е дала своите плодове при работа със *старопечатните издания* (и приписките в тях) за изграждане на детайлна картина на ожесточените църковни борби в района и по-конкретно с допълване на някои неясни моменти от историята на самия храм (с. 157 - 172).

Имам някои препоръки към *заключението* на труда (с. 169 - 172), което би могло да бъде по-пълно и описателно. Едно извеждане и дори преповтаряне на обобщения от други части на труда не биха били във вреда за окончателния завършек на текста и неговото цялостно внушение.

Имам някои забележки, отнасящи се и до стилистиката на текста, но се надявам те да бъдат отстранени при окончателната редакция. Препоръчително е да се избягват някои ненужни повторения и да се прецизират дадени „тежки“ конструкции.

Що се отнася до представения монографичен труд на д-р Ангелов „*Кюстендил като духовен християнски център през вековете. Митрополитският храм „Успение Богородично*“ (София, 2025 г.), поддържам становището, че това е „компактно, нишово“ изследване с определена научна стойност и подчертан приносен характер. Въпреки необхватния обем изследвания, посветени на културната архитектура и изкуство по нашите земи в диапазона между осемнадесетото и деветнадесетото столетие, авторът е съумял да обхване историческите свидетелства за конкретен християнски паметник. При последваща публикация, отчитаща препоръките или забележките на Научното жури, книгата безусловно би предизвикала интерес в научните среди у нас и зад граница, като би била оценена по достойнство.

<u>Статии по темата (и свързани теми)</u> :

Какви са другите научни приноси на кандидата? Най-вече това са изследванията (части от монографии или статии), посветени на църковната архитектура, иконописта и надписите в Югозападна България и близките трансгранични земи, като например: „*Църквата „Св. Архангел Михаил“ край с. Горановци, Кюстендилско*“ (УИ, 2023; в съавторство - главата, касаеща стенописите, с. 43-106); „Непубликувани надписи, свързани със сцената Успение Богородично от Кремиковския манастир …“ (*Старобългаристика*, кн. 4/ 2024); *„Църкви и манастири в Югозападна България (XV - XVII в.*), част I, 2-ро изд., 2025 (в съавторство); „Надписът от апсидата на Маркова църква на р. Бабуна край Велес“ (статия - Демир Хисар, 2021); „Стенописите в църквата „Св. Архангел Михаил“ край Горановци“ (*Проблеми на изкуството*, кн. 2/ 2015); „Влиянието на ритуала върху идейната програма на църквата „Св. Георги“ в Колуша (статия - *Изкуство и контекст*, БАН/ И-т за изкуствознание, 2001); „Църквата „Св. Атанасий“ в Бобошево - проучвания и проблем“ (*Изв. на Ист. музей Кюстендил*, Т. XIV, 2006), както и други материали в съавторство.

Познавам вече четвърт век колегата Светозар Ангелов. Свидетел съм на неговото научно израстване и специализацията му като историк на Късното Средновековие и Възрожденския период, така също и на навлизането му преди години в нелеката материя на изкуствоведската проблематика, към която той проявява нескрит интерес. В течение съм и на успешната му преподавателска дейност в полето на Историята на Византия, както и на общи курсове, свързани с историята на изкуството или по-конкретни СИД-ове отново със сходна тематика.

Определено може да се заключи, че кандидатурата на гл. ас. д-р Светозар Ангелов напълно отговаря на профила на конкурса за академичната длъжност „доцент“ и по мое мнение колегата Ангелов и за в бъдеще би се реализирал пълноценно в последваща академична кариера.

София, 02. 05. 2025 г. Проф. д-р Румен Бояджиев

Rumen Boiadzhiev
Digitally signed by Rumen Boiadzhiev
Date: 2025.05.04 18:29:25 +03'00'